

PERSPECTIEF IN DE FOKKERIJ VAN ZELDZAME HUISDIERRASSEN

door R.C. Buis, Vakgroep Veefokkerij Landbouwniversiteit, Postbus 338, 6700 AH Wageningen.

Inleiding

Moderne fokmethoden hebben geleid tot hoogproductieve veerassen. De oude huisdierrassen die hiervoor de basis vormen zijn nu zeldzaam en worden met uitsterven bedreigd. Ze kunnen het in veel gevallen niet meer tegen de moderne rassen opnemen. Toch zijn er goede redenen om deze bedreigde rassen te behouden.

Oude rassen zijn produkten van fokkerskunst uit het verleden en hebben een aparte culturele waarde. Zij vormen een bron van biologische verscheidenheid en vertonen een rijke variatie van vormen en kleuren. Ze zijn daardoor bij uitstek geschikt om in te zetten in landschappen, parken, recreatiegebieden en op kinderboerderijen.

Ze hebben wetenschappelijke waarde. In combinatie met archeologische vondsten geven ze inzicht in landbouwmethoden uit vroeger tijden. Ze bezitten vaak bijzondere eigenschappen die biologisch van belang zijn.

Ook hebben ze praktische betekenis. Ze vormen een reservoir van erfelijke eigenschappen die via inkruising in moderne veerassen van nut kunnen zijn. Oude rassen stellen vaak weinig eisen aan hun omgeving en zijn mede daardoor geschikt voor gebruik bij beheer (begrazing) van natuurterreinen.

Vanuit de bezorgdheid voor het verdwijnen van de verscheidenheid van rassen werden na 1970 in enkele Europese landen organisaties opgericht met als doelstelling, deze verschraling zoveel mogelijk tegen te gaan. Groot-Brittannië ging hierin voorop met de 'Rare Breeds Survival Trust', opgericht in 1974. Deze Trust is nu een belangrijke instelling met vele duizenden leden en eigen bedrijven, waar het idee van conservatie gestalte krijgt. In Frankrijk startte de 'Société d'Ethnozootechnie' met eenzelfde doel. In Nederland vond op 26 februari 1976 de oprichting plaats van de 'Stichting zeldzame huisdierrassen'. Deze organisaties trekken zich het lot aan van de in het eigen land bedreigde rassen. We moeten overigens niet uit het oog verliezen dat ook vóór 1976 in Nederland al diverse organisaties zich bezig hielden met zeldzame rassen: bijv. het Fries Melkschapen Stamboek, het Friesch Paarden Stamboek, de Stichting Kempisch Heideschaap, de Nederlandse Hoenderclub en de Nederlandse Hoender- en Dwerghoenderbond.

De Stichting zeldzame huisdierrassen

Een belangrijke start van het werk van de Stichting zeldzame huisdierrassen was de uitvoering van een inventarisatie naar oude rassen van landbouwhuisdieren. Deze werd uitgevoerd door de foktechnische inspecteur van de Stichting en mondde uit in:

het in 1978 verschenen Inventarisatierapport (Van Helden en Minkema). Als 'uiterst zeldzaam' werden aangemerkt: 5 runderrassen, 3 schapenrassen, 2 geitenrassen, een paardenras, 2 hoenderrassen, 2 eendenrassen en een duivenras. Van deze rassen was in feite de kritische grens voor een gezonde fokkerij al overschreden, en zou alleen een uitgekiend fokplan redding kunnen brengen. Van de oude varkensrassen was er geen meer over. Naast deze 16 rassen werden er nog eens 20 in de categorie (vrij) zeldzaam geplaatst.

Van de in het rapport beschreven rassen waren de aantallen dieren nog redelijk achterhalen, maar de kwaliteit van de fokpopulatie was sterk variabel. Mede op

ba~ van dit rapport verscheen in 1980 het boek 'Zeldzame Huisdierrassen' (Clason).

Op basis van het inventarisatierapport werden fokadviezen gegeven aan particuliere fokkers en instanties die deze rassen fokken. De Stichting bezit zelf geen fokbedrijf. plaats daarvan erkent zij bedrijven die daarvoor in aanmerking komen als Fc centrum. Deze fokcentra zijn voor publiek toegankelijk, en men kan hiervan fokmateriaal hetrekken. Ze geven een goed beeld van één of meer rassen. In totaal zijn er de afgelopen tien jaren 7 fokcentra erkend, die verspreid over het hele land liggen. Zij fokken tezamen de volgende rassen: Lakenvelder rund, Groninger paard, Fries Melkschaap, Veluws en Drents heideschaap, Nederlandse Landgeit en alle OudNederlandse Hoenderrassen.

Naast deze fokcentra leveren ook grotere instanties als de Vereniging Natuurmonumenten, Staatsbosbeheer en de Provinciale Landschapsstichtingen een belangrijke bijdrage aan het in stand houden van oude rassen. Zij doen dit doorgaans in combinatie met het gebruik daarvan ten behoeve van het beheer van natuurterreinen door begrazing. De foktechnisch inspecteur van de Stichting adviseert ook deze instellingen bij hun fokbeleid (bijv. rammenselectie).

Een derde categorie fokkers vormen de vele particuliere eigenaren die zeer uiteenlopende aantallen dieren bezitten, vaak van goede kwaliteit.

Bij een vierde groep staat het houden en tonen van zeldzame rassen meer op de voorgrond dan de fokkerij. Dit zijn recreatiegebieden (bijv. Spaarnwoude), het Nederlands Openluchtmuseum, vele kinderboerderijen en enkele dierentuinen.

Naast coördinatie van de fokkerij houdt de Stichting zich bezig met voorlichting en educatie inzake zeldzame rassen. Zij geeft een tijdschrift 'Zeldzaam Huisdier' uit, dat tweemaal per jaar verschijnt en aan haar ca. 500 begunstigers wordt toegezonden. Zij heeft een mobiele voorlichtingsstand die gebruikt wordt op tentoonstellingen en manifestaties rond het fokkerij- of natuurgebeuren. Deze stand staat semi-permanent opgesteld in het Museum Historische Landbouwtechniek te Wageningen, en bevat o.a. een diaserie. Voorts stelt zij folders met informatie per diersoort beschikbaar.

Balans van de afgelopen tien jaar

Tussen 1976 en 1986 blijkt de actieve belangstelling voor het fokken van zeldzame rassen van landbouwhuisdieren zeker te zijn toegenomen, zowel in Nederland als daarbuiten. Verscheidene nieuwe fokkersverbanden en stamboeken zagen het licht, en bestaande activiteiten werden geïntensiveerd. Dit betreft de volgende rassen: het (Gelders) Basispaard en het Groninger Paard; het Lakenvelder rund; Bonte Friese Melkschapen, Blauwe Texelaars, Zwartblesschapen, Drentse Heideschapen, Schoonebeker schapen en het Mergellandschaap.

Buiten Nederland werden instanties opgericht die zich, evenals de reeds in Engeland, Frankrijk en Nederland fungerende organisaties, het lot van aldaar zeldzame rassen aangetrokken: in West Duitsland, Zwitserland, Oostenrijk, Noorwegen en in de Verenigde Staten. Tussen deze instellingen bestaan overigens (nog) geen georganiseerde contacten.

In Europees verband houdt ook de Europese Federatie van Zoötechnische Verenigingen (E.A.A.P.) zich met deze materie bezig. In 1984 publiceerde zij een rapport met een inventarisatie van in Europa nog aanwezige rassen en aantallen dieren (Maijala e.a.). Momenteel werkt zij aan een meer gedetailleerd overzicht waarin uitgebreid aandacht wordt besteed aan de eigenschappen van de betreffende rassen. In Tabel 1 is aangegeven welke rassen (exclusief pluimvee) vanuit Nederland in dit kader

vrouwelijk mannelijk

Rundvee			
Lakenvelder	400	20	
Paarden			
Groninger Paard	56	6	
(Gelders) Basispaard	500	8	
Schape			
Fries Melkschaap	1000	60	
Drents heideschaap	3300	125	
Schoonebeker	600	20	
Veluws heideschaap	800	30	
Kempisch heideschaap	700	25	
Mergellandschaap	200	10	
Geiten			
Veluwse geit	240	20	

Tabel 1. Overzicht van aantallen fokdieren in 1985 bij benadering.

zijn opgegeven, en welke aantallen dieren daarvan globaal nog aanwezig zijn. De tabel omvat alleen de rassen waarvan nog redelijke aantallen dieren aanwezig zijn, zeer 'kleine' rassen of ook kleurslagen zijn niet opgenomen. De gegeven aantallen berusten veelal op schattingen, een hernieuwde inventarisatie als in 1978 is nog niet uitgevoerd. Een ras als het Zwartblesschaap komt niet op deze lijst voor, omdat de fokkerij daarvan de afgelopen periode zodanig is uitgebreid (momenteel ca. 3000 dieren) dat dit ras niet meer als zeldzaam beschouwd zou hoeven te worden. Ditzelfde geldt mm of meer ook voor het Nederlandse Trekpaard en het Friese paard. Dankzij een doelmatig fokplan lijkt dit laatste ras uit de gevarenzone te zijn gekomen.

Onderzoek aan zeldzame huisdierrassen

De afgelopen 10 jaren zouden als 'terreinverkenner' en hopelijk 'stabiliserend' kunnen worden beschouwd. De positie van enkele rassen in de Nederlandse samenleving is duidelijker geworden, het voortbestaan van enkele is redelijk veilig gesteld. Al doende bleek echter steeds meer dat bepaalde aspecten niet voldoende diepgaand bekeken konden worden uit gebrek aan informatie. De Nederlandse zeldzame rassen zijn uniek, maar over de feitelijke eigenschappen van deze rassen is erg weinig bekend.

Deze onbekendheid met de mogelijke kwaliteiten heeft wellicht reeds geleid tot voor deze rassen nadelige gevolgen. We kunnen bijvoorbeeld constateren dat bij het beheer van natuurterreinen in meerdere gevallen gebruik wordt gemaakt van exotische rassen. Ook deze ontwikkelingen zijn van recente datum. Het is dan de vraag, in hoeverre hier oorspronkelijk Nederlandse rassen ingezet hadden of zouden kunnen worden met tenminste hetzelfde doel en resultaat.

Onderzoek aan Nederlandse zeldzame rassen heeft tot dusverre slechts fragmentarisch plaats gevonden. In het tijdschrift Landbouw en Onderzoek wordt een beknopt overzicht gegeven van de onderzoeksinspanningen tot in 1984 (Buis). Dit onderzoek werd vanuit verschillende doelstellingen verricht. Het omvat een vergelijking van de produktie van Lakenvelder runderen met Fries-Hollands vee, een analyse van het geboorteverloop van Friese Melkschape, alsmede parasitologisch onderzoek van dit ras. De genetische afstanden tussen alle Nederlandse zeldzame schapenrassen werden vastgesteld aan de hand van bloedgroepenonderzoek. Al met al bleek dat er geen sprake was van systematisch onderzoek inzake deze rassen.

Perspectief in het onderzoek

Om aan te geven in welke richting gebundeld onderzoek op het terrein van zeldzame huisdierrassen nodig is, heeft het Bestuur een nota over onderzoek opgesteld en uitgegeven op 26 februari 1986, tien jaar na de oprichtingsdatum.

In deze nota wordt aangegeven op welke wijze onderzoek kan leiden tot het behoud van zeldzame rassen of kleurslagen. Uitgangspunt daarbij is, dat een nuttig gebruik gemaakt wordt van de dieren van deze rassen in de sectoren produktie, recreatie en natuurbehoud. Het voorgestelde onderzoek is opgesplitst in vier categorieën:

- Basisonderzoek ter ondersteuning en stimulering van de fokkerij.
- Praktijkonderzoek ter verbetering van de economische grondslag voor het gebruik van zeldzame rassen.
- Cultuurhistorisch onderzoek in relatie tot de betekenis van huisdieren als erfgoed.
- Vraagstukken inzake het oprichten van genenbanken.

Bij het basisonderzoek wordt gedacht aan een uitgebreide en intensieve inventarisatie, ook naar specifieke eigenschappen van rassen, bijvoorbeeld op het gebied van resistentie tegen ziekten. Bij het praktijkonderzoek valt de schijnwerper allereerst op begrazingseigenschappen i.v.m. natuurbeheer, naast de produktie van specifieke voedingsmiddelen en andere produkten. Ook de recreatieve en educatieve aspecten behoren hierbij. Het cultuurhistorisch onderzoek richt zich op de geschiedkundige relatie tussen landbouwhuisdierrassen en hun menselijke omgeving. De gedachten over genenbanken ter behoud van speciale genen vinden reeds in de praktijk gestalte bij de plantenteelt. Op zoölogisch-zoötechnisch gebied ligt hier nog een groot terrein braak, waarbij men van het idee uit moet gaan, dat wat verloren raakt, uiterst moeizaam of niet teruggewonnen kan worden.

Bij dit scala van onderzoeksbehoeften en mogelijkheden tracht de Stichting een stimulerende functie te hebben, en te bevorderen dat daartoe geoutilleerde instellingen vanuit hun deskundigheid hieraan meewerken, geïntegreerd in bestaand onderzoek.

Perspectief in de fokkerij

Het perspectief in de fokkerij van zeldzame huisdierrassen is sterk afhankelijk van de inzet van vele, verschillende personen en instellingen die elk vanuit hun eigen visie opereren. De Stichting ziet het perspectief niet in de vorm van jets dat in de verte steeds kleiner wordt, maar eerder als een geheel waar lijnen vanuit verschillende richtingen aan de horizon samenkomen. Zij hoopt dat deze horizon niet in het oneindige ligt en zet zich ervoor in, deze naderbij te brengen met de hierboven omschreven middelen.

Literatuur

Buis, R.C., 1984. Zeldzame huisdierrassen in Nederland. Landbouw en Onderzoek, N.R.L.O., 1/84, pp. 9-14.

Clason, A.T. (red.), 1980. Zeldzame Huisdierrassen. Thieme, Zutphen.

Helden, W.A. van, en D. Minkema, 1978. Inventarisatie van zeldzame huisdierrassen in Nederland. Rapport van de Stichting zeldzame huisdierrassen.

Maijala, K. e.a., 1984. Conservation of animal genetic resources in Europe: final report of an E.A.A.P. Working Party. Livestock Prod. Sci. 11, pp. 3-22.

Stichting zeldzame huisdierrassen, 1986. Nota over Onderzoek met betrekking tot het behoud van zeldzame huisdierrassen.